

ERDÉLYI MUZEUM

XXII. kötet.

1905.

3. füzet.

A csángó nép és csángó név eredete.

(Második és befejező közlemény.)

De ha az eddig ismertetett erdélyi csángó telepek nem egyebek, mint a háromszéki székelyek egyik csoportjának elszakadt részei, valószínű-e, hogy a moldvai csángók megmagyarosodott kúnok volnának, mint a hogyan Munkácsi Bernát állítja?

Weigand Gusztáv, az oláh nyelvjárások legjobb ismerője, azt találta, hogy három oláh nyelvjárászigeten a köznyelvű oláh *s* és *z* (a magyar *s* és *zs*) hangok helyett következetesen *sz* és *z* hangot ejt a nép. E szigetek egyike szomszédos a moldvai csángókkal, a körébe tartozó községek legnagyobb része még ma is katolikus, népe még ma is *ungur*-nak nevezi magát s már Jerney óta tudjuk róla, hogy eloláhosodott csángók. Nyelvük sajátságos *sz* és *z* ejtése is csak csángó örökség lehet, mert a magyaroknál megmaradt moldvai csángók nyelvjárásának is éppen az a legfeltűnőbb sajátsága, hogy köznyelvi magyar *s*, *zs* és *cs* hangokat nem ismernek, hanem *sz*, *z*, *c* hangot ejtenek helyette, vagy némileg palatizálva azt a hangot, a melyet fonetikus írásban *s'*, *z'*, *c'* jeggyel szoktunk jelölni. De már a másik két oláh nyelvszigetnek e hangtani sajátságát nem vezethetjük vissza a moldvai csángókra. Honnan ered tehát, egyrészt a két említett oláh nyelvszigeten, másrészt pedig a moldvai csángóknál és eloláhosodott szomszédaiknál? Munkácsi Bernát, Weigand felfedezéséből kiindulva, meggyőző módon kimutatta (Ethnographia XIII. 433.), hogy a szóban levő nyelvi sajátság a kúnok nyelvére vezetendő vissza, s hogy a moldvai csángók elmagyarosodott, az oláh nyelvjárászigetek pedig eloláhosodott kúnok. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a moldvai csángók mind egy szálig kúnok, hanem csak úgy értendő, hogy nagy részük kún eredetű s e megmagyarosodott kúnok révén terjedt el az egész moldvai magyar szigeten az *s*, *zs*, *cs* hangoknak

s', z', c' ejtése. Mert hiszen e kúnok megmagyarosodása is csak úgy volt lehetséges, hogy már ott Moldovában is magyarokkal laktak együtt, vagy legalább magyarok szoros szomszédságában. Azért tehát, hogy a moldvai csángók nagy része eredetileg kún volt, még nem válik fölöslegessé az a további kérdés, hogy miféle fajta magyarok voltak azok, a kiknek hatása következtében e kúnok elmagyarosodtak. Olyan székelyek-e, a melyeknek megismertük pl. a hétfalusi csángókat, vagy talán másfélék?

Rubinyi Mózes „A moldvai csángók múltja és jelene“ ez. értekezését (Ethnographia XII. 115.) a következőképen kezdi: Nem messze tőlünk, a szomszédos Romániában, évszázadok óta küzködik az oláh környezettel néhány ezer magyar. Eredetük a múlt homályába vesz. Nem tudjuk biztosan, hogy akkor maradtak-e a Szereth és Moldva mentén, mikor még nem jutott el a magyar nemzet a Tisza, Duna partjaira és Etelköz volt ideiglenes hazája, avagy ifjabb magyarországi, közelebről: székely kitelepítések-e? Óslakók-e a moldvai csángók mai hazájukban, vagy tőlünk kitelepített székelyek? A történettudomány, a melynek körébe e kérdés vág, a feleletet rá már manapság bajosan adhatja meg.

Igazat kell adnom a szerzőnek. Sőt az én nézetem szerint arra a kérdésre, hogy óslakók-e a moldvai csángók, vagy kitelepített székelyek, a történettudomány nemcsak hogy bajosan adhatná meg a feleletet, hanem sehogyse. Mert ha ma már egyáltalán van mód e rejtvény megfejtésére, akkor csakis az összehasonlító nyelvjárástanulmány adhatja kezünkbe a megoldás kulesát.

Még eddig nem nyílt alkalmam a moldvai csángók nyelvjáráását a helyszínén tanulmányozni, de erre, szerencsére nincs is szükségem, mert közöttük járt e czélból 1873-ban Szarvas Gábor, 1880-ban Munkácsi Bernát és 1900—901-ben Rubinyi Mózes, s az ő czikkeikben (Nyelvőr III. 1., IX. 444., XXX. 57. és XXXI. 1.), a melyek kölcsönösen kiegészítik egymást, bőven megtaláljuk mindazt, a mire szükségünk lehet.

Rendre átolvasva e négy tanulmányt, teljesen aláírhatjuk ugyan azt, a mivel Szarvas Gábor a moldvai csángó és az erdélyi

székely nyelvjárás összehasonlítását végzi, hogy „tartsa bár a történetírás a csángó népet besenyő, kún, vagy akár hún maradvékoknak, a nyelv eltagadhatatlan tényei azt az egyet kétségtelenné teszik, hogy bármikor szakadtak is el egymástól, de a székely néppel hajdanában egy fajt, egy családot képeztek“, — csak hogy ma már nem elégedhetünk meg ennyivel, mert harmincz esztendő óta az egész magyar nyelvtudományyal együtt a nyelvjárások tanulmányozása is sokat haladt s ma már nem beszélhetünk székely nyelvjárásról, csak székely nyelvjárásokról, sőt, szigorúan tudományos alapon, csakis: egyes nyelvjárási sajátosságoknak a Székelyföldön való elterjedéséről. Arra természetesen nem is gondolhatunk, hogy a moldvai csángó nyelvjárás teljesen egyezhetnék a sok székely nyelvjárás valamelyikével, mert hiszen ez több százados külön életében bizonyára fejlesztett néhány olyan nyelvi sajátosságot, a melyet hiába keressünk a Székelyföldön, de mindenesetre jogosult az a kérdés, hogy a sok közül melyik székely nyelvjárással egyezik meg legjobban? Vagy más szóval: melyik mai székely csoport rokonai voltak azon moldvai magyarok, a kik megmagyarosították és magukba olvasztották a moldvai kúnok egy részét?

Hogy erre a kérdésre felelhessek, gondosan átvizsgáltam a moldvai csángó nyelvjárás összes eddigi ismertetéseit, s azt találtam, hogy legfeljebb két-három olyan székely nyelvjárási sajátosságot (tehát nem tájszót, vagy esetleges hangváltozást, hanem hangtörvényszerű nyelvjárási sajátosságot) tudnék megemlíteni, a mely a moldvai csángó nyelvjárásban *nincsen meg*. E nyelvjárás tarka-barka képén tehát jóformán minden székely nyelvjárás rajta hagyta a maga nyomát, a mit csak úgy lehet magyarázni, hogy évszázadok óta s a Székelyföldnek minden zugából szállingóztak kisebb-nagyobb székely csoportok Moldovába, s ez újabb meg újabb jövevények nyelvi hatása, a míg egyrészt lassanként elhomályosította az eredeti nyelvjárás képét, másrészt állandóan közreműködött a nyelvjárás mai képének kialakulásában. Minden, esetleg útbaigazító nyomot megvizsgáltam, de sajnálattal kell kijelentennem, hogy annak megállapítása, hogy melyik mai székely csoport nyelvjárását beszélték eredetileg a moldvai csángók: ma már lehetetlenség. Ott, a hol

csak két különböző nyelvjárás olvadt össze egy újjá, kedvező esetben (mint pl. Halmágy és Zombor nyelvjárásánál) sikerülhet megállapítani azt, hogy melyik csoport volt az első és melyik a második települő réteg; de itt, a hol annyi helyről való és szinte szakadatlan településsel, s hozzá még a kúnok megmagyarosodásával okvetetlenül együtt járt nyelvi változással is számolnunk kell: valóban nem esoda, hogy minden megfigyelési kísérletem eredménytelen maradt.

Nekem személyesen ugyan, összes, eddig előadott kutatásaim alapján az a véleményem, hogy eredetileg a moldvai csángók se voltak egyebek, mint a hétfalusi, halmágyi és zombori csángók és ama bizonyos 13 csíki község lakói, azaz a Kézdivásárhelytől délre letelepedett székely csoportnak egy olyan része, mely a helyszűke miatt az ojtozi szoroson át Moldvába vándorolt, s ezt a véleményemet némileg támogatja az a körülmény, hogy a kúnok megtérése szoros kapcsolatban van a milkói püspökséggel,¹ s két oklevélből (Sz. O. T. I. 1. és 6. l.) úgy látszik, mintha egykor az orbai, kézdi és sepsi székelyek is e püspökséghez tartoztak volna. De ezen egyéni nézetemnek tudományos igazságként való elfogadását annál kevésbé kívánhatom, minthogy e két oklevél hitelessége sem kétségtelen.

A moldvai csángókat határozott eredmény nélkül vagyok kénytelen elhagyni, de annál kétségtelenebb eredményt ígérhetek a csángók utolsó csoportjának, a gyímesieknek dolgában. Azért mondom e csoportot utolsóknak, mert a bukovinai ú. n. csángókról és Hunyad, Arad meg Torontál megyékbe visszatelepedett kisebb rajjaikról nem szándékozom beszélni. E csángók származása ugyanis általánosan ismeretes, eredetük kérdésében tehát nincsen semmi tisztázni való.

Ha a részletes katonai térképen (1:75000) megkeressük a gyímesi szorost és benne a négy csángó községet, Gyímes-Felsőlokot, Középlokot, Gyímesbükköt és Gyímest, rögtön észrevesszük, hogy a községek itt se csoportfalvak, se hosszufalvak módjára nincsenek építve, mint egyebütt szerte a Székelyföldön,

¹ Milkó városa közel a mai magyar határhoz, az ojtozi szorosnak oláhországi vége előtt feküdt.

hanem egyes részei óriási területen szét vannak szórva. Még inkább szembeötlik a községek elrendezésének e különossége, ha az ember a helyszínén jár. Itt is látni a hegyoldalon egy-két, vagy legjobb esetben 5—6 házat, amott is néhányat egy patak völgyében, s néha órahosszat is el kell járni, a míg az ember a falunak olyan házcsoportjára akad, a milyent Csikban és Gyergyóban *tízes*-nek szoktak nevezni. De ilyenkor sincsenek a házak szorosan egymás mellé építve, hanem átlag legalább is egy kőhajtásnyira vannak egymástól. S legtöbbje nem is nevezhető háznak, hanem csak egyszerű kunyhónak. Mindenesetre teljesen elüt attól a tipikus székely háztól, a mely Csikban ma még a rendes építkezési forma.¹

Még érdekesebb jelenség, hogy a gyimesi községeknek a legújabb időig nem volt se földbirtokuk, se erdejük, se legelőjük, mert az egész terület a szomszédos felesiki községek tulajdona volt; s ez annál feltűnőbb, mert a gyimesi csángó nép mai napig is elsősorban állattenyésztésből él. Benkő Károly „Csik, Gyergyó és Kászton Leírások“ cz. 1853-ban megjelent munkájában erre nézve a következőket írja: Felső, Közép és Alsó Gijmes (vagy is mint helyben nevezik Gijmes, Gijmeslok és Gijmesbükk) havasi falvakat terjedelmes hegyeivel, völgyeivel együtt, melyek határával öszve kapcsolvák közösen bírja Szépvíz e következő helységekkel ú. m. Az egész Gijmesnek bírja Sz.-Miklós $\frac{1}{5}$ -dét, Borsova $\frac{1}{5}$ -dét, Cs.-Sz.-Mihály $\frac{1}{5}$ -dét, Szépvíz pedig $\frac{2}{5}$ -dét. (I. 63.) Ez erdő- és legelőterületek egy részét a gyimesi csángók (a mint erről ott jártamban értesültem) az utóbbi években megvették a szomszédos felesiki községektől, úgy, hogy a községeknek most már saját határuk is van.²

¹ Ha az ember végig megy a kitűnő gyimesi országúton, ott lát persze már székely házat is, és több helyen a rendes módra egymás mellé építve, de ez csak újabb alakulás, s az országút s még inkább a vasút megépítésének következménye. Ha az ember az eredeti állapotot akarja tanulmányozni (s néprajzi szempontból csak ennek van értéke) akkor be kell térnie az oldalsó völgyekbe is.

² Hogy mikor alakultak ez óriási területen szétszort lakók politikai községekké, azt nem tudom ugyan, de könnyen megállapíthatnám, ha rendelkezésemre állnának a Helységnevtár régebb kiadásai. Benkőből azonban és egyéb forrásokból is, biztosan kitérnik, hogy régebben nem voltak önálló politikai községek.

Ha mindezekhez még hozzávesszük azon további tapasztalatot, hogy a gyimesi csángók nyelvjárása teljesen és tökéletesen megegyezik a felesíki nyelvjárással (a mely megegyezést talán fölösleges volna e helyen külön részletezni): akkor csakugyan nem lehetünk többé kétségben a gyimesi csángók eredete felől. Bizonyára a szoros előtt fekvő Szentmiklós, Szépvíz, Szentmihály és Borzsova községekből származnak. Eleinte mint pásztorok jártak föl a havasokra, ott tavasztól őszig szolgáló egyszerű kunyhókat építettek maguknak, majd később, az idők folyamán, végleg ott is ragadtak.

Ezt a meggyőződésemet, a melyet a gyimesi csángók nyelvjárásának és telepedési viszonyainak a helyszínén való tanulmányozásából merítettem, csak megerősítette egy adat, a melyet Teleki Domokos grófnak „Egynehány Hazai Utazások Le-Írása” című, Bécsben, 1796-ban megjelent munkájában találtam. Ezt írja benne a gyimesi csángókról: A Passustól (t. i. a határszéli vámtól) nem messze egy *Gyémes-Lunka* nevű völgyben az ember Lakosokra talál, de ezek valóságos faluba nem laknak; hanem ittis, amottis szerte szélyel, egy egy tsoport Házakat láthatsz. Ezek a’ Lakosok Székellyek, kik lassanként ide meg-telepedtek; nagyobb részint a’ Tsiki falukból vonták ide magokat, de részszerint Moldovából is jött Székellyek, vagy Magyarok, mert úgy kell meg tudni, hogy Moldvában ilyen ki vándorlottak, kivált Székelyek igen sokan vagynak, és nevezetesen ezen utolsóknak két nagy falujok-is vagyon.

Ezeket az említett Gyémes-lunkai Lakosokat a’ Tsikiak Tsángóknak nevezik: lehet, hogy ez a’ Nevezet onnan jön, mivel ők vándorló Emberek és Lak helyeket gyakran el hagyták: az a’ szó *Tsángó* pedig, olyan értelemben vétetik, mint kóborló,³ vándorló. — Az ő Gazdaságok főképpen a’ Juh tartásban, és Marhákban áll, a’ rendes adót mint más Lakosok fizetik. A’ földes Uraságnak is (minthogy mind nagyobb Székelly Birtokosoknak, és úgy nevezett Székely Nemeseknek Földjén laknak) *Taxát* fizetnek, nagy részint Katonák; azok tudni illik a’ kik külömben-is Katonáknak lévén conscribálva, a’ falukból ide költöztek“. (82—83. 1).

Teleki Domokos grófnak ezen nagyértékű feljegyzése alkal-

mas módon átvezet bennünket a dolgozat utolsó pontjára, a *csángó név* eredetének kérdésére.

E névnek azon régibb, naiv magyarázatait, a melyek tudományos módszer nélkül szűkölködven, ma már legfeljebb mosolyra indítanak, összegyűjtötte és röviden ismertette Rubinyi idézett dolgozatában (Ethnogr. XII. 124). Minthogy az irántuk esetleg érdeklődő olvasó ott megtalálja őket, nekem csak két újabb magyarázatot kell megbírálnom, Munkácsi Bernátét és Rubinyi Mózesét.

Munkácsi „A moldvai csángók nyelvjárása“ cz. értekezésének bevezetésében próbálkozik meg a szó magyarázatával (Nyelvőr IX. 445). Minthogy a hétfalusi, moldvai és gyimesi csángók nyelvjárása között nincsen semmi szorosabb egyezés, azt hiszi, hogy a *csángó* szóban nem specialis népnevet kell látnunk, hanem köznevet. S minthogy „felső Csíkban ma is él egy *csángódik* alakú visszaható ige egyenesen az eloláhosodás, székely szokásoktól való eltérés értelmében“, úgy gondolja, hogy a *csángó* szó névszói származék „egy tán egykor külön is létezett **csángani* igéből, melynek körülbelül az „elkoresosulás“ értelmét tulajdoníthatjuk“.

Munkácsi véleményének első részéhez, mely szerint a *csángó* szó nem külön népnév, hozzájárulok, s ezt alább bővebben ki is fejtem; de második részét, hogy a föltételezett **csáng* igeinek eredetileg elkoresosulás-féle jelentése lett volna, el nem fogadhatom. Mert igaz ugyan, hogy a *csángódik* ige azt teszi, hogy eloláhosodik, s a Magyar Tájszótár szerint a Székelyföld némely pontján a *csángó* beszéden is rosszul hangzó magyar beszédet értenek, de nyilvánvaló, hogy ez a jelentés csak másodlagos, aránylag újabb fejlődés eredménye s onnan magyarázandó, hogy a csángók szokásain, öltözetén és nyelvén tagadhatatlanul nagy mértékben nyilvánul az oláh hatás. A *csángódás* tehát nem azért jelent eloláhosodást, mert a **csáng* ige (a melyből a *csángó* név származnék) eredetileg szintén elkoresosulást jelentett, hanem csak azért, mert a csángók valóban nagyobb mértékben oláhosodnak, mint a székelyek.

Rubinyi Mózes magyarázata (Nyr. XXX. 171.) lényegében megegyezik Munkácsiéval. Ő ezt mondja: A szó jelentése kétség-

telenül annyi, mint *kores*, 1. mert olyan név, a melyet még most sem szívesen fogadnak, mert még mindig érzik benne a megkisebbitő fogalmat; 2. mikor azt kérdeztem egyesektől, hogy miért hívják őket csángóknak, azt felelték, azért, mert ők nem igaz magyarok, ők koresok. Jegyzetben még a következőt teszi hozzá Rubinyi: A szó etimológiáját így fejtette meg egy szabófalvi csángó: „Volt háború, mentek dushmanra (ellenségre), akkor vettek *csángókat* (csengőket) s csángó által attak hírt egymásnak“. Valószínű tehát, hogy a *csángó* székely elnevezés s valami történelmi alapja van. Eredetileg csak kitelepült székelyt jelenthetett s csak későbbi jelentésbeli elváltozás után került bele az eloláhosodás fogalma.

Ha Rubinyi magyarázata azt akarja mondani (a mire jegyzetének utolsó mondata világosan rá is mutat), hogy a *csángó* szónak *ma* körülbelül az a jelentése, hogy „kores“, akkor csatlakozhatom nézetéhez. De minthogy ezt az újabb jelentésfejlődést csak a csángóknak nagy mértékben való oláhosodásából lehet megmagyarázni, még mindig fennmarad az a kérdés, hogy mi volt tehát a *csángó* szónak első, eredeti jelentése? Mert azt a naiv népetimológiát, hogy azért mondják őket csángóknak, mert valamely háborúban csengőkkel adtak hírt egymásnak, természetesen nem vehetjük komolyan.

Székely nyelvjárastanulmányaim folyamán arra a meggyőződésre jutottam (s ezt az előbbieken részletesen ki is fejtettem), hogy Hétfalú, Halmágy, Zsombor, továbbá a Csíkszereda körül és Kézdivásárhelytől délre fekvő községek népében, mint-hogy ugyanegy a nyelvjárásuk, ugyanegy székely törzsnek szétszakadt részeit kell látnunk. A moldvai csángókról való mai ismereteink nem segíthették elő a csángók eredetének kutatását; őket tehát ki kell zárunk következtetéseink köréből. De ha megfontoljuk egyfelől azt, hogy a Csíkszereda körül és Kézdivásárhelytől délre fekvő községek népét se ma nem mondják csángónak, se régebben nem mondták annak, holott nyelvjárása azonos a hétfalusi csángók, valamint a halmágyi és zsombori lakosság csángó rétegének nyelvjárásával, másfelől pedig azt, hogy a gyimesi csángókat csángóknak mondják, holott a felesíki nyelvjárást beszélik: akkor teljes lehetetlenség arra gondolnunk,

hogy a csángó nép valamely külön, a székelyektől eredettől fogva különböző népfaj volna. És nem magyarázható ez az ellentét másképpen, csak úgy, hogy valamely közös ok miatt nevezték el a felesiki székely származású gyimesieket, valamint a háromszéki székely származású hétfalusiakat (s velük együtt a halmágyiakat és zomboriakat) csángóknak s ugyane közös ok hiánya miatt nem nevezték el az utóbbi csoporthoz tartozó, Csíkszereda körül és Kézdivásárhelytől délre fekvő községek népét csángóknak. De mi lehet az az ok, a mely miatt az egyik csoport székelyt csángónak nevezték el, a másik, vele legszorosabb vérségi kapcsolatban levőt pedig nem?

Teleki Domokos grófnak több mint száz évvel ezelőtt kelt nagybecsű följegyzése kezünkbe adja e rejtvény megfejtésének kulcsát.

A gyimesi csángókról biztosan tudjuk, hogy Felesíknak nehány havasalji községéből (legnagyobb részét bizonyára Borzsováról, Szentmihályról, Szépvízártól és Szentmiklósról) barmaikkal együtt fölvándoroltak a havasi legelőkre, a hol azután idők folyamán végleg letelepedtek s íme: csángóknak mondják őket; a hétfalusi csángókról biztosan tudjuk, hogy Háromszék keleti síkságán élő atyafiaiktól szakadtak el és sajátságos földbirtokviszonyaik alapján joggal föltehetjük, hogy mikor mai helyükre kerültek, még nem voltak földművelők, tehát egy helyben lakók, hanem állattenyésztést űztek a Barcaság szélén emelkedő havasok legelőin s íme: csángóknak mondják őket; ugyane háromszéki székelyeknek egy kis csapata elvetődött a messze Halmágyra, sőt egy másik bizonyára szintén kisdud csapata eljutott Zomborra is, a *szász hatóság alatt levő Királyföldre*, a mit ismét csak határozott terv nélkül való vándorlásból lehet magyarázni s íme: a hagyomány ezekről is megőrizte csángó voltuk emléket; a moldvai csángók eredetéről ha közelebbit nem is tudunk, annyit mindenesetre kétségtelenül tudunk, hogy számuk évszázadok óta folyton gyarapodott újabb meg újabb székely kivándorlókkal s íme: csángóknak mondják őket; sőt a bukovinai csángókról is azt tudjuk, hogy az első telepések a mádéfalvi veszedelem után Csíkból vándoroltak ki s íme: ezeket is csángóknak mondják. Ennyi megegyező tanúvallomás alapján szinte

a botlás kockázata nélkül merem állítani, hogy a *csángó* szó eredeti jelentése: *kóborló, vándorló, nomadizáló*.

Most már csak az az egy kérdés van hátra, hogy vajjon a magyar nyelvtörténet tényei is megerősítik-e, vagy legalább valószínűvé teszik-e, hogy a *csángó* szó eredetileg csakugyan kóborlót jelentett?

A midőn a *csángó* szó alakjának megvizsgálásához fogunk, először is azt kell megemlítenem, hogy Jerney János Keleti Utazásában elejétől végig következetesen *csangónak* írja a csángók nevét és hogy ugyancsak *csangóknak* írja őket Benkő is. (I. h. II. 64.) Minthogy Jerney Moldvában sokat érintkezett velük s Benkő is Csíkban számtalanszor hallhatta emlegetni legalább a gyimesi csángókat, nem hihető, hogy mindketten pusztá szeszélyből írják nevüket *a* betűvel. Sokkal valószínűbb, hogy ez a két író a *csángó* írásban megőrizte számunkra a *csángó* szónak olyan változatát, a mely 1850 körül még élt, de ma már feledésbe merült, mert általánossá vált a *csángó* ejtés.

A szónak kétféle (*csangó* és *csángó*) alakja közül melyik lehetett a régiebb, az eredetibb?

Minthogy a *csángó* alakot könnyen össze lehet kapcsolni a kétségtelennek látszó „kóborló, vándorló, nomadizáló” jelentéssel, a *csángó* alakot azonban nem, s minthogy a *csángó* alaknak a *csangó* alakból való fejlődését is könnyen meg lehet magyarázni, a fejlődésnek ellenkező útját azonban alig: azt tartom, hogy a csángók neve eredetileg *csangó* volt.

A Magyar Tájszótár a Székelyföldről a következő tájszótakat közli: *Csángál*: 1. valamely tárgyat (pl. vasat) verve fül-sértő hangot idéz elő; 2. rosszul harangoz; 3. csacsog, fecseg, hiábavalóságokat beszél. Negyedik jelentésként azt csatolhatom ehhez, hogy itt Brassóban azt is teszi, hogy: kellemetlen hangon, v. hosszan elnyújtva énekel (valamely nótát). *Csángat*: rosszul, kongatva, lármásan harangoz. *Csángatás*: rossz harangozás v. csengetés. A M. Tsz. ugyan még nem ismeri, de él még a Székelyföldön ez igék alapszava, a *csáng* is. Magam hallottam Csík-Szent-Imrén, s jelentése: marhakolomppal (esetleg rossz csengetyűvel) lármásan, kellemetlenül harangoz. Aki némi-
leg tájékozott a modern magyar nyelvtudományban, s tudja,

milyen tanulságos forrása a szófejtésnek a pszichológiai hatások alatt keletkező szóvegyülés (kombináló szóalkotás) jelenségének felismerése, az nem fog esodálkozni azon, hogy a *csángó* alakot is ilyen szóvegyülés eredményének tartom. Az a véleményem, hogy a csángóknak eredetileg *csangó* volt a nevük s a székeleyek azért kezdték őket *csángóknak* mondogatni, mert mikor szó volt róluk, nyelvüknek számos eltérő sajátága, első sorban valószínűleg a sok átvett oláh szó s az *s*, *zs*, *cs* hangoknak palatalizáló ejtése miatt, önkénytelenül is a *csángás*, *csángálás*, *csángatás* képzelet élénkült meg a beszélő tudatában. S minthogy ez a pszichológiai folyamat számtalanszor ismétlődött, mind általánosabbá vált a *csangó* névnek *csángó* ejtése, sőt ma már csakis ez utóbbi divik.

A *csangó* alakot a szónak a történelmi és néprajzi tényekből következő „kóborló, vándorló, nomadizáló” jelentésével is össze lehet egyeztetni. Az e czélből szükséges alaktani fejtegetés kissé bonyolodott ugyan, de igyekszem a laikus olvasóra való tekintetből, minél világosabban előadni.

A *csángó*, régebben *csangó* szónak már megállapított „vándorló, kóborló, nomadizáló” jelentését tekintve, első pillantásra nyilvánvaló, hogy itt melléknévi igenévvel van dolgunk. De melyik igének lehetne ez névi származéka? *Csang* igénk ma egyáltalán nincsen s — a mennyire régi nyelvünket ismerjük — régen se volt. *Csang* ige él ugyan a Székelyföldön, de ébből eltérő jelentése miatt nem származhatott a mi szavunk, (sőt, a mint kifejtettem, éppen ennek hatása alatt váltotta eredeti *csangó* alakját *csángóra*). Ha tehát *csángó* szavunk szülőjét egyelőre nem is ismerjük, nyomozzuk ki legalább rokonságát.

Rokonsága körébe tartozik először is a *czankászik* székely tájszó, a mely pl. itt Brassóban egészen közkeletű, s a melynek jelentése: czéltalanul jár-kelel, naphosszat rója az utcát. Ez a *czankászik*, nem lehet egyéb, mint változata annak a *czankózik* igének, a melynek *föl-czankózik* igekötős alakját a Nyelvtörténeti Szótár „moveo, castra moveo; aufbrechen” jelentéssel közli.¹

¹ Azon ével nagy esoenesen minden hadával foel czankózik es el vakarodék (Pethő: Krón. 272).

Ide tartozik továbbá még egy tájszó, a *csamangó*, a mely Somogyban a dologtalan ember, Kecskeméten pedig a kutyapecezér neve. E kétféle jelentés bizonyára abból az alapjelentésből ágazott el, hogy mind a kettő jár-*kel*. Az egyik dologtalanul jó-megy, a másik meg a kutyák nyomában jár.

Kétségtelen, hogy a *czankózik* (*czankászik*) és *csamangó* szavak azon **czam*-igetőnek származékai, a melynek a köznyelvi *czammog* ige is egyik hajtása és kétségtelen végül az, hogy e családba tartozik a *csángó* szó is. Ha szem előtt tartjuk a *csángó* szónak már megismert eredeti jelentését, rögtön belátjuk, hogy e család egyes tagjainak jelentése között csak árnyalatbeli eltérés van. De már némi magyarázatra szorúlnak az alakbeli különbségek.

Feltűnő először is az, hogy a *csángó* és *csamangó* *cs* hanggal kezdődnek, a többiek ellenben *cz*-vel. De kételkedésünk rögtön eloszlik, ha tudomásul vesszük, hogy a szókezdő *cz* a magyar nyelvtörténet folyamán igen sok más esetben is *cs*-vé változott. Pl. ugyanesak *cz* volt valamikor a *csákó*, *csap*, *csapláros*, *császárs*, *csecs*, *csér*, *czíz*, *cső*, *csődör*, *csuspájz* stb. szókezdő mássalhangzója is, sőt — hogy kételkedésünknek nyoma se maradjon — a Nyelvtörténeti Szótár azt is tudomásunkra adja, hogy magának a *czammog* igének is, a *csángó* szó legközelebbi rokonának, régebben szintén élt *csammog* változata.

Hogy miért van a *csángó* szó tövében *á* hang, társainak tövében pedig *a*, annak az elébb már megmagyaráztam az okát.

Annak is, hogy a **czam*-, *czammog* *m*, sőt hosszú *mm*¹ hang-

¹ A gyakorító *-g* képzős köznyelvi igék sorából csak a *villog*, *pillog*, *csattog*, *patog*, *durrog* mutatnak hosszú mássalhangzón végződő tövet. S ez természetesen is, mert hiszen a mozzanatos *villan*, *pillant*, *csattan*, *patan*, *durran* is ilyen tövűek. De már nem olyan magától értetődő, hogy a *sül* és *dől* igék mellett a Székelyföldön *süllög*, *döllög* gyakorító alakok járatosak. Ezek aligha keletkezhettek más módon, mint az első sorban említettek külső analógiájának hatása alatt s valószínűleg ugyanígy keletkezett a **czamog* igéből is a mai *czammog*. Úgy látszik, ezt az eredetibbnek föltételezendő **czamog* alakot őrizte meg a nagybányai nyelvjárás *czámog* alakja és a már említett *csamangó* is. Ez utóbbi úgy viszonylik a föltételezett **czamog* vagy **csamog* igéhez, mint *bolyong* és *bolyog*, *tátong* és *tátog*, *villong* és *villog* stb.

jával szemben a *czan-kózik* (*czan-kászik*) és *csan-gó* (*csángó*) alakokban *n* hangot találunk, szintén meg van a maga törvényszerű oka. Az *m* ugyanis a magyar nyelvtörténet folyamán igen gyakran *n*-né vált, ha utána *k* vagy *g* következett. A *sem-ki* szóból pl. ma már *senki* lett; a köznyelvi *káromkodik* íge a székely kiejtésben *káronkodik*: az *ing* szó valamikor (a nép nyelvében sok helyt máig is) *imög* volt, a melynek tárgyesete természetesen **imget*-nek hangzanék, de a rákövetkező *g* miatt az *m* itt is *n*-né változott s az így keletkezett *inget* tárgyeset gyakorisága miatt az *ng* hangcsoport idővel behatolt az alanyesetbe is. A *czankózik* és *csángó* szavakban tehát szintén a rákövetkező *k* és *g* hangokban kell keresnünk az okát annak, hogy az *m* *n*-né változott. És valamiképpen etimológiailag csak egy szót használunk, a mikor *remegő* gyermekről és *rengő* erdőről beszélünk, azonképpen sok száz évvel ezelőtt a székelyek is csak egy szót használtak, a mikor *csamogó* pásztorról, vagy a nyájaik után erre-arra *csángó* székely társaikról beszéltek.

Minthogy az eredeti *csángó* alak szóvegyülés következtében *csángó*-ra változott, a **czamog* ígének *cs* szókezdővel való változata pedig időközben ismét elavult, sőt külső analógia hatása miatt maga ez a **czamog* íge is a mai *czammog* alakot öltötte: valóban nem esodá, hogy a mai magyar ember nyelvérzéke a *csángó* és *czammogó* szavak között már nem érez semmi kapcsolatot.

Ennyi az, a mit a csángó nép és csángó név eredetéről tudományos bizonyossággal, vagy legalább tudományos okokon alapuló valószínűséggel kideríthettem.

HORGER ANTAL.